

Тема 2. ОСНОВИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Поняття і види суб'єктів підприємницької діяльності. Суб'єкти малого підприємництва. Юридичні особи. Поняття, ознаки, види та організаційно-правові форми юридичних осіб. Правоздатність та дієздатність юридичної особи. Поняття, засоби та порядок створення юридичної особи. Припинення юридичної особи.

Загальна характеристика деяких організаційно правових форм юридичних осіб.

Підприємницькі організації (в тексті теми – окремі розділи про суб'єкти підприємництва – юридичні особи та про підприємницькі товариства, оскільки термін «підприємницькі організації» у ЦКЦ та ГКУ не використовується та співпадає із терміном «юридична особа – суб'єкт підприємницької діяльності»). Поняття, види господарських товариств.

Непідприємницькі організації. Поняття «Установи».

Поняття «Приватні підприємці».

1. Поняття та види суб'єктів підприємницької діяльності

1.1. Поняття суб'єкта підприємницької діяльності

Стаття 55 Господарського кодексу України дає визначення суб'єкта господарювання. Зокрема, *суб'єктами господарювання* визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Як видно із вищевказаного визначення, першою ознакою будь-якого суб'єкта господарювання є те, що він веде господарську діяльність. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01 червня 2000 р. зазначає, що господарська діяльність – будь-яка діяльність, в тому числі підприємницька, юридичних осіб, а також фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язана з виробництвом (виготовленням) продукції, торгівлею, наданням послуг, виконанням робіт.

Визначення господарської діяльності дає також і Господарський кодекс України, ст. 3 якого зазначає, що «*під господарською діяльністю ... розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність*». При цьому господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом. Господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність).

Відповідно до поділу господарської діяльності і суб'єкти господарювання поділяються на дві великі групи залежно від того, який вид господарської діяльності вони ведуть: комерційну господарську діяльність (підприємництво) чи некомерційну господарську діяльність (вона спрямовується на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку). *Суб'єкти господарювання, які ведуть комерційну господарську діяльність (підприємництво) іменуються підприємцями, або суб'єктами підприємницької діяльності.* Тому термін «суб'єкт господарювання» є ширшим за обсягом порівняно із терміном «суб'єкт підприємницької діяльності», оскільки цей термін окреслює та характеризує максимально широкий склад тих суб'єктів, які здійснюють господарську діяльність, позначаючи собою як підприємців, так і непідприємницьких суб'єктів господарювання.

1.2. Види суб'єктів підприємницької діяльності

Згідно з п. 2 ст. 55 Господарського кодексу України, суб'єктами господарювання є:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до Господарського кодексу України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку. Нагадаємо, що відповідно до Цивільного кодексу України під юридичною особою мається на увазі організація, створена та зареєстрована у встановленому законом порядку*;

*Детальніше правову характеристику юридичної особи див.: І. Бенедесюк. Юридична особа // Бухгалтерія – № 48-40 від 01 грудня 2003 р. – С.90-93.

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Відповідно до вищевказаної класифікації і суб'єкти підприємницької діяльності поділяються на підприємців – юридичних осіб та підприємців – фізичних осіб.

1.3. Істотні ознаки суб'єктів підприємницької діяльності

Суб'єкти підприємницької діяльності мають такі істотні ознаки:

1.3.1. Кожен з суб'єктів підприємницької діяльності діє у певній правовій формі. Правові форми суб'єктів підприємницької діяльності прямо встановлені чинним господарським законодавством або не повинні суперечити йому. Правова форма є певним фундаментом, на якому ґрунтується нормативне регулювання статусних характеристик суб'єкта господарської (підприємницької) діяльності. Дотримання вимог стосовно правової форми гарантує, що певний суб'єкт володіє легітимним статусом, а тому може вступати у господарські правовідносини, реалізовувати та припиняти їх у спосіб, що не суперечить господарському праву України, а також може захищати свої права та інтереси в судовому порядку чи іншим чином, встановленим для суб'єктів, які правомірно створені та діють в межах правопорядку.

Якщо термін «правова форма» встановлює вимоги, що висуваються до всіх підприємців, то термін «організаційно-правова форма» стосується лише суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб, які створюються та діють саме як підприємницькі організації.

1.3.2. Суб'єкти підприємницької діяльності мають на умовах певного правового режиму юридично відокремлене і закріплене за ними майно, що задіяне ними у підприємстві (на праві власності, у господарському віданні чи в оперативному управлінні). Це особливо характерно і важливо для юридичних осіб – підприємств та інших юридичних осіб, які ведуть підприємницьку діяльність, оскільки відокремлена майнова база, з однієї сторони, є основою їх продуктивної діяльності, а з іншої – від майна засновника підприємця-юридичної особи відмежовується майно, що знаходиться під впливом ризиків, власних підприємницькій діяльності.

Стосовно фізичних осіб-підприємців, то вони ризикують за підприємницькими зобов'язаннями всім своїм майном, на яке можна звернути стягнення, однак і вони виокремлюють певне майно, що необхідне їм для підприємницької діяльності, від майна, непридатного для здійснення підприємництва.

1.3.3. Суб'єкти підприємницької діяльності володіють підприємницькою компетенцією, яку слід розуміти як сукупність прав та обов'язків, встановлених для підприємця законодавством та його локальними нормативними актами (установчим документом, внутрішніми положеннями тощо, прийнятими у встановленому порядку).

Для підприємців їхня підприємницька компетенція виникає в день державної реєстрації юридичної особи чи фізичної особи як суб'єкта підприємницької діяльності.

Слід зазначити, що компетенція суб'єкта підприємницької діяльності визначається через єдність трьох рівнів правового регулювання (загальне законодавство, спеціальне законодавство, локальні нормативні акти). Наприклад, для підприємств основним локальним актом виступає установчий документ (як правило, це статут).

1.3.4. Однією із ознак суб'єктів підприємницької діяльності є їх здатність нести господарську відповідальність.

Господарська відповідальність – це невиконані чи адміністративно-управлінські наслідки, які настають для суб'єкта підприємницької діяльності у випадку невиконання чи неналежного виконання ним вимог господарського договору або господарського законодавства.

Стаття 55 Господарського кодексу України підкреслює обмежений характер відповідальності, що застосовується до суб'єктів господарювання (якими також є і підприємці) – в межах належного їм майна, крім випадків, передбачених законодавством. Законодавство такі випадки передбачає, наприклад, для повних товариств чи командитних товариств, учасники яких можуть нести відповідальність за зобов'язаннями створених ними юри-

дичних осіб – підприємців. Також господарська відповідальність за зобов'язаннями суб'єктів підприємницької діяльності може покладатися на інших осіб у ситуаціях, якщо такі особи самі приймають на себе таку відповідальність (наприклад, за договорами поруки, гарантії, застави, у порядку вексельного поручительства – авалю тощо).

Питання господарської відповідальності детально регулюються Главою 24 Господарського кодексу України.

1.3.5. Будь-який суб'єкт підприємницької діяльності має мету та предмет діяльності. На наш погляд, мету слід розуміти як той загальний результат, для досягнення якого створюється чи діє підприємець. Метою будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності є одержання прибутку, що відповідно закріплено законодавством та його установчими документами.

Для порівняння вкажемо, що суб'єкти некомерційної господарської діяльності не мають за мету одержання прибутку, їхня діяльність скеровується, згідно зі ст. 52 Господарського кодексу України, на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Ведуть таку некомерційну господарську діяльність суб'єкти господарювання державного або комунального секторів у галузях (видах діяльності), в яких забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування. Некомерційна господарська діяльність може здійснюватися також іншими суб'єктами господарювання, яким здійснення господарської діяльності у формі підприємництва забороняється законом.

Під предметом діяльності належить розуміти перелік видів діяльності, які має право здійснювати суб'єкт підприємницької діяльності. Термін «предмет діяльності» коректно використовувати щодо діяльності насамперед суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб, оскільки саме щодо них законодавство містить вимоги про визначення предмета діяльності в установчих документах (наприклад, п. 2 ст. 57 Господарського кодексу України, ст. 4 «Установчі документи товариства» Закону України «Про господарські товариства»).

Для підприємців – фізичних осіб предмет діяльності (сукупність напрямів діяльності) у даний час не фіксується (зокрема, у свідоцтві про державну реєстрацію приватного підприємця, вимоги до змісту якого встановлює п. 4 ст. 9 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15 травня 2003 р. № 755-IV). Хоча зазначимо, що, по-перше, у випадку реєстрації приватного підприємця як платника єдиного податку у відповідному свідоцтві фіксується один чи кілька напрямів діяльності приватного підприємця, стосовно яких поширюється пільговий режим оподаткування єдиним податком. По-друге, кожен із фізичних осіб підприємців фактично здійснює обмежений перелік напрямів діяльності, які і можна іменувати предметом його підприємницької діяльності.

1.4. Суб'єкти малого підприємництва

З метою розвитку малого підприємництва законодавство України передбачає пільгові системи оподаткування для певних категорій підприємств та фізичних осіб – суб'єктів малого підприємництва.

Загальну класифікацію підприємств на малі, середні та великі, а також підстави для такої класифікації дає ст. 63 Господарського кодексу України, згідно з п. 7 якої підприємства, залежно від кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік, можуть бути віднесені до малих підприємств, середніх або великих підприємств. *Малими* (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної п'ятистам тисячам євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні.

Великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує тисячу осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму, еквівалентну п'яти мільйонам євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні. Усі інші підприємства визнаються *середніми*.

Для малих підприємств законодавство встановлює можливість перейти на спрощену систему оподаткування, зокрема, сплачувати єдиний податок, якщо законодавство не забороняє це зробити в залежності від предмета діяльності малого підприємства, частки в статутному фонді юридичних осіб, які не є суб'єктами малого підприємництва, за станом платіжної дисципліни тощо. Наприклад, згідно із Законом України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 19 жовтня 2000 р. № 2063-III не можуть перейти на спрощену систему оподаткування довірчі товариства, страхові компанії, банки, ломбарди, інші фінансово-кредитні та небанківські фінансові установи. Майже аналогічні заборони встановлені також і Указом Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 03 липня 1998 р., в редакції Указу Президента від 28 червня 1999 р. № 746/99 та з наступними обмеженнями, що введені Законом України Законом від 25 березня 2005 р. № 2505-IV. При цьому Законом України «Про державну підтримку малого підприємництва» встановлено обсяг річного валового доходу суб'єкта малого підприємництва – юридичної особи у розмірі до 500000 євро, а вищевказаним Указом зазначено, що обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не може перевищувати один мільйон гривень. Органами державної податкової служби застосовується критерій, встановлений Указом Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва».

Стосовно фізичних осіб – підприємців, то поряд із загальною системою оподаткування підприємець-фізична особа може обрати одну із спрощених систем оподаткування – зі сплатою єдиного податку чи шляхом придбання патенту за умови сплати фіксованого податку. Перехід на спрощену систему є зручним, оскільки замінює сплату великого переліку податків, зборів та обов'язкових платежів, встановлених Законом України «Про систему оподаткування» від 25 червня 1991 р. № 1251-XII, сплатою єдиного чи фіксованого податку.

Питання оподаткування приватних підприємців єдиним податком регулюються Указом Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 03 липня 1998 р. № 727 в редакції Указу Президента України від 28 червня 1999 р. № 746/99. Ставка єдиного податку становить від 20 до 2000 гривень включно на місяць в залежності від виду діяльності приватного підприємця. За кожного найманого працівника додатково сплачується 50 % суми єдиного податку.

Питання сплати фіксованого податку врегульовані Декретом КМУ від 26 грудня 1992 р. № 13-92 «Про прибутковий податок з громадян» із змінами та доповненнями, внесеними Законом України від 22 травня 2005 р. № 889-IV. Ставка фіксованого податку становить від 20 до 100 гривень включно за календарний місяць. За кожен найману особу додатково сплачується 50 % суми фіксованого податку.

Вкажемо, що застосування спрощених систем оподаткування підприємців – фізичних осіб є можливим за умови виконання ними значного переліку вимог. Зокрема, не допускається застосування спрощеної системи оподаткування при торгівлі приватними підприємцями тютюновими та лікєро-горілчаними виробами, паливно-мастильними матеріалами (нафтою та нафтопродуктами). Крім цього, єдиний податок не може застосовуватися у сфері грального бізнесу, при обміні валют на підставі агентських угод, при виробництві та імпорті підакцизних товарів.

Якщо приватний підприємець – фізична особа сплачує єдиний податок, то виручка від реалізації його продукції (товарів, робіт, послуг) не може перевищувати 500 тисяч гривень за календарний рік, а кількість найманих працівників не може перевищувати 10 осіб. При сплаті фіксованого податку валовий дохід від здійснення підприємницької діяльності за останні 12 календарних місяців, що передують місяцю придбання патенту, не може перевищувати семи тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (119 тисяч гривень), а кількість найманих працівників не може перевищувати 5 осіб у будь-який момент календарного року*.

*Детальніше про оподаткування фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності див.: В. Мурзов. Підприємство мале – сила велика! // Бухгалтерія. – 2004. – № 36. – С. 47-60; В. Мурзов. Приватний бізнес: основні «правила гри» // Бухгалтерія. – 2005. – № 36. – С. 40-47.

2. Правова характеристика суб'єктів підприємництва – юридичних осіб

2.1. Поняття, види та організаційно-правові форми підприємств – юридичних осіб

Згідно зі ст. 80 Цивільного кодексу України, *юридичною особою* є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа, наділяється цивільною правосдатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. Вчені, що коментують новий Цивільний кодекс, зазначають, що правовий статус юридичної особи визначається у цьому кодексі традиційно, через фіксацію таких класичних ознак юридичної особи, як можливість придбання та реалізації цивільних прав і обов'язків, здатність виступати позивачем і відповідачем в суді, наявність відокремленого майна, самостійна відповідальність за зобов'язаннями, організаційна єдність.

Поряд з цим, новелою нового Цивільного кодексу України є поділ юридичних осіб, в залежності від порядку їх створення, на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. При цьому застерігається, що Цивільний кодекс України регулює порядок створення, організаційно-правові норми, правовий статус юридичних осіб приватного права (п.3 ст. 81 Цивільного кодексу України).

Порядок створення та правовий статус юридичних осіб публічного права встановлюється Конституцією України та законом. *Юридична особа публічного права* створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування. Оскільки державні та комунальні підприємства є юридичними особами публічного права, то законом, який регулює порядок їх створення та правовий статус, є Господарський кодекс України, а також інші закони (наприклад, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15 травня 2003 року № 755-IV, який вступив в дію з 01 липня 2004 р.).

Юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів, які приймаються чи затверджуються засновниками (це статут або засновницький договір). Юридичними особами приватного права з точки зору їх поділу на організаційно-правові форми, згідно зі ст. 83 Цивільного кодексу України, можуть виступати *товариства, установи та інші форми*, встановлені законом. При цьому:

- товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві. Товариство може бути створено однією особою, якщо інше не встановлено законом. Товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі;
- установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна.

Товариства, в свою чергу, бувають підприємницькими та непідприємницькими. Згідно зі ст. 84 «Підприємницькі товариства» Цивільного кодексу України, *товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність* з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи.

Згідно з ст. 85 цього ж Кодексу, *непідприємницькими товариствами* є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Непідприємницькі товариства (споживчі кооперативи, об'єднання громадян тощо) та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню*.

2.2. Правоздатність та дієздатність суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб

Згідно зі ст. 91 «Цивільна правосдатність юридичної особи» Цивільного кодексу України, *юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правосдатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише*

Детальніше правову характеристику юридичних осіб див.: І. Бенедисюк. Юридична особа // Бухгалтерія. – 2003. – № 48-49. – С. 90 – 93.

людині. Цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення.

Встановлення обсягу правоздатності юридичної особи – підприємця віднесено на розсуд засновника, який затверджує відповідний установчий документ.

Згідно з тією ж статтею, цивільна правоздатність юридичної особи може бути обмежена лише за рішенням суду.

Юридична особа може здійснювати окремі види діяльності, перелік яких встановлюється законом, після одержання нею спеціального дозволу (ліцензії). Інститут ліцензування широко застосовується у сфері господарської діяльності. Ліцензування обмежує можливості організації вести всі види господарської діяльності (особливо це наочно в ситуації, коли ліцензована діяльність носить виключний характер).

Стосовно *дієздатності юридичних осіб*, то згідно з ст. 92 Цивільного кодексу України, юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону.

Порядок створення органів юридичної особи встановлюється установчими документами та законом.

Доцільність цього положення є очевидною: юридична особа може бути дієздатною лише тоді, коли у неї наявні належним чином сформовані органи управління – в першу чергу, виконавчий орган. Однак контрольний та вищий орган також можуть реалізовувати правоздатність юридичної особи – підприємця (наприклад, приймаючи рішення про укладання певних видів договорів).

У випадках, встановлених законом, юридична особа може набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників (наприклад, через учасників повних товариств).

Орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно, та не перевищувати своїх повноважень. Істотно, що п. 3 ст. 92 Цивільного кодексу України передбачає, що у відносинах з третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження.

Якщо члени органу юридичної особи та інші особи, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи, порушують свої обов'язки щодо представництва, вони несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі.

2.3. Відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб

Згідно зі ст. 96 Цивільного кодексу України, юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями.

Юридична особа відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном.

Учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом.

Особи, які створюють юридичну особу, несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, що виникли до її державної реєстрації.

Юридична особа відповідає за зобов'язаннями її учасників (засновників), що пов'язані з її створенням, тільки у разі наступного схвалення їхніх дій відповідним органом юридичної особи.

2.4. Правила створення суб'єкта підприємницької діяльності – юридичної особи

Оскільки суб'єкти підприємницької діяльності – юридичні особи є суб'єктами господарювання, до їх створення застосовуються правила, що встановлені чинним законодавством України для створення суб'єктів господарювання. Згідно зі ст. 56 Господарського кодексу України суб'єкт господарювання створюється згідно з рішенням власників майна чи уповноваженого ними органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, також за рішенням інших органів, організацій і громадян.

Суб'єкт підприємницької діяльності – юридична особа може бути створений шляхом заснування нового, реорганізації (злиття, приєднання, виділу, поділу, перетворення) діючого (діючих) суб'єкта господарювання з додержанням вимог законодавства.

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15 травня 2003 р. № 755-IV. державна реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців проводиться *державним реєстратором* виключно у виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення або у районній, районній у містах Києві та Севастополі державній адміністрації за місцезнаходженням юридичної особи або за місцем проживання фізичної особи – підприємця.

Для державної реєстрації суб'єкта господарювання подаються документи, перелік яких визначений ст. 24 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців». Зокрема, вказується, що для проведення державної реєстрації юридичної особи засновник (засновники) або уповноважена ними особа повинні особисто подати державному реєстратору (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) такі документи:

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації юридичної особи;
- копію рішення засновників або уповноваженого ними органу про створення юридичної особи у випадках, передбачених законом;
- два примірники установчих документів;
- документ, що засвідчує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації юридичної особи.

У разі, якщо проводилося резервування найменування юридичної особи, крім документів, які передбачені частиною першою цієї статті, додатково подається чинна довідка з Єдиного державного реєстру про резервування найменування юридичної особи.

У випадках, що передбачені законом, крім документів, які передбачені частиною першою цієї статті, додатково подається (надсилається) копія рішення органів Антимонопольного комітету України або Кабінету Міністрів України про надання дозволу на узгоджені дії або на концентрацію суб'єктів господарювання.

У разі державної реєстрації юридичної особи, для якої законом встановлено вимоги щодо формування статутного фонду (статутного або складеного капіталу), додатково подається документ, що підтверджує внесення засновником (засновниками) вкладу (вкладів) до статутного фонду (статутного або складеного капіталу) юридичної особи в розмірі, який встановлено законом.

У разі державної реєстрації відкритих акціонерних товариств крім документів, які передбачені частиною першою цієї статті, додатково подається звіт про проведення підписки на акції, який засвідчено Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку України.

У разі державної реєстрації юридичної особи, засновником (засновниками) якої є іноземна юридична особа, додатково подається документ про підтвердження реєстрації іноземної особи в країні її місцезнаходження, зокрема витяг із торговельного, банківського або судового реєстру, засвідчений у порядку, встановленому чинним законодавством України.

Стаття 8 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» містить вимоги до оформлення документів, які подаються державному реєстратору. Основними з них є вимоги про те, щоб:

- документи, які подаються (надсилаються рекомендованим листом) державному реєстратору, повинні бути викладені державною мовою;
- якщо документи надсилаються державному реєстратору рекомендованим листом, підпис заявника на реєстраційній картці повинен бути нотаріально посвідчений;
- установчі документи юридичної особи, а також зміни до них, викладаються письмово, прошиваються, пронумеровуються та підписуються засновниками (учасниками), якщо законом не встановлено інший порядок їх затвердження. Підписи засновників (учасників) на установчих документах повинні бути нотаріально посвідчені. У випадках, які передбачені законом, установчі документи повинні бути погоджені з відповідними органами державної влади.

Стаття 25 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» зазначає, що *строк державної реєстрації юридичної особи не повинен перевищувати три робочих дні з дати надходження документів для проведення держав-*

ної реєстрації юридичної особи. Свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи повинно бути оформлено і видано (надіслано рекомендованим листом за описом вкладення) засновнику або уповноваженій ним особі державним реєстратором не пізніше наступного робочого дня з дати державної реєстрації юридичної особи.

За проведення державної реєстрації справляється реєстраційний збір у такому розмірі: десять неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – за проведення державної реєстрації юридичної особи;

два неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – за проведення державної реєстрації фізичної особи – підприємця.

У наступному відбувається процес легітимації суб'єкта господарювання, він реєструється як платник податків та обов'язкових внесків, одержує дозвіл на виготовлення печатки і штампів, одержує печатку і штампи, відкриває рахунок у банку тощо.

Нововведенням законодавства є вимога стосовно публікації відомостей з Єдиного державного реєстру, встановлена ст. 22 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців». Зокрема, інформація про проведення державної реєстрації юридичної особи, про зміну місцезнаходження юридичної особи, про зміну найменування юридичної особи, про прийняття засновниками (учасниками) або уповноваженим ними органом або судом рішення про виділ, про прийняття засновниками (учасниками) або уповноваженим ними органом рішення щодо припинення юридичної особи, про постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, якщо таке рішення не пов'язане з банкрутством юридичної особи, про постановлення судового рішення щодо порушення провадження у справі про банкрутство юридичної особи, про зменшення статутного фонду юридичної особи, про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи, про втрату або заміну свідоцтва про державну реєстрацію, про прийняття фізичною особою рішення щодо припинення підприємницької діяльності, про постановлення судового рішення щодо припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця, якщо таке рішення не пов'язане з банкрутством фізичної особи – підприємця, про постановлення судового рішення щодо порушення провадження у справі про банкрутство фізичної особи – підприємця, про постановлення судового рішення щодо припинення провадження у справі про банкрутство юридичної особи або фізичної особи – підприємця підлягає обов'язковому опублікуванню в спеціалізованому друкованому засобі масової інформації.

2.5. Правила припинення суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб

Згідно зі ст. 59 Господарського кодексу України, «припинення діяльності суб'єкта господарювання здійснюється шляхом його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації – за рішенням власника (власників) чи уповноважених ним органів, за рішенням інших осіб – засновників суб'єкта господарювання чи їх правонаступників, а у випадках, передбачених цим Кодексом, – за рішенням суду». Принциповою різницею між ліквідацією та реорганізацією є те, що при ліквідації юридична особа зникає без правонаступника, а при реорганізації частина або всі майнові активи і зобов'язання юридичної особи надходять до її правонаступників.

2.5.1. Види реорганізації суб'єктів підприємницької діяльності

Згідно з п. 2 ст. 59 Господарського кодексу України, у разі *злиття* суб'єктів господарювання усі майнові права та обов'язки кожного з них переходять до суб'єкта господарювання, що утворений внаслідок злиття.

У разі *приєднання* одного або кількох суб'єктів господарювання до іншого суб'єкта господарювання до цього останнього переходять усі майнові права та обов'язки приєднаних суб'єктів господарювання.

У разі *поділу* суб'єкта господарювання усі його майнові права і обов'язки переходять за роздільним актом (балансом) у відповідних частках до кожного з нових суб'єктів господарювання, що утворені внаслідок цього поділу. У разі виділення одного або кількох нових суб'єктів господарювання до кожного з них переходять за роздільним актом (балансом) у відповідних частках майнові права і обов'язки реорганізованого суб'єкта.

У разі *перетворення* одного суб'єкта господарювання в інший до новоутвореного суб'єкта господарювання переходять усі майнові права і обов'язки попереднього суб'єкта господарювання. Згідно з п. 1 ст. 108 Цивільного кодексу України, перетворенням юридичної

особи є зміна її організаційно-правової форми. Така зміна супроводжується припиненням попередника майбутньої юридичної особи – правонаступника. Зміна виду товариства (наприклад, коли товариство з обмеженою відповідальністю змінюється на акціонерне товариство) з позиції Цивільного кодексу України перетворенням не виступає*.

Видом реорганізації суб'єкта господарювання, який не супроводжується припиненням юридичної особи, є *виділ*, яким, згідно зі ст. 109 нового Цивільного кодексу України, є перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб.

2.5.2. Підстави та етапи ліквідації суб'єкта підприємницької діяльності

Згідно з п. 6 ст. 59 Господарського кодексу України, суб'єкт господарювання ліквідується:

- за ініціативою осіб, зазначених у частині першій цієї статті, тобто за рішенням власника (власників) чи уповноважених ними органів, за рішенням інших осіб – засновників суб'єкта господарювання чи їх правонаступників, чи за рішенням суду у випадках, передбачених законом;

- у зв'язку із закінченням строку, на який він створювався, чи у разі досягнення мети, заради якої його було створено;

- у разі визнання його в установленому порядку банкрутом, крім випадків, передбачених законом;

- у разі скасування його державної реєстрації у випадках, передбачених законом (деякі такі випадки передбачені п. 15 ст. 58 Господарського кодексу України: рішення суду у випадках визнання недійсними або такими, що суперечать законодавству, установчих документів, або здійснення діяльності, що суперечить закону чи установчим документам, або в інших випадках, передбачених законом).

Виділяються наступні етапи ліквідації суб'єкта господарювання:

1. Прийняття рішення про ліквідацію.

Органами, які уповноважені на прийняття рішення про ліквідацію, є, як правило, вищий орган управління суб'єкта господарювання або суд. Згідно із п. 2 ст. 60 Господарського кодексу України, орган (особа), який прийняв рішення про ліквідацію суб'єкта господарювання, встановлює порядок та визначає строки проведення ліквідації, а також строк для заяви претензій кредиторами, що не може бути меншим, ніж два місяці з дня оголошення про ліквідацію.

2. Призначення органу, уповноваженого на ліквідацію.

Згідно з п. 1 ст. 60 Господарського кодексу України, ліквідація суб'єкта господарювання здійснюється ліквідаційною комісією, яка утворюється власником (власниками) майна суб'єкта господарювання чи його (їх) представниками (органами), або іншим органом, визначеним законом, якщо інший порядок її утворення не передбачений цим Кодексом. Ліквідацію суб'єкта господарювання може бути також покладено на орган управління суб'єкта, що ліквідується.

3. Розрахунки з кредиторами та дебіторами.

Згідно з п. 3 ст. 60 Господарського кодексу України, ліквідаційна комісія або інший орган, який проводить ліквідацію суб'єкта господарювання, вміщує в друкованих органах відповідно до закону повідомлення про його ліквідацію та про порядок і строки заяви кредиторами претензій, а явних (відомих) кредиторів повідомляє персонально у письмовій формі у встановлені цим Кодексом чи спеціальним законом строки.

Одночасно ліквідаційна комісія вживає необхідних заходів щодо стягнення дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання, який ліквідується, та виявлення вимог кредиторів, з письмовим повідомленням кожного з них про ліквідацію суб'єкта господарювання.

Ліквідаційна комісія оцінює наявне майно суб'єкта господарювання, який ліквідується, та розраховується з кредиторами. Згідно зі ст. 61 Господарського кодексу України, претензії кредиторів до суб'єкта господарювання, що ліквідується, задовольняються з майна цього суб'єкта, якщо інше не передбачено Господарським кодексом України та іншими

*Про це детальніше див.: Батрак Н. «Перетворення» господарських товариств з погляду нового ЦКУ// Бухгалтерія. – 2004. – № 26. – С. 86; Батрак Н. Перетворення господарських товариств: ще раз на користь ЦКУ// Бухгалтерія. – 2004. – № 36. – С. 76-78.

законами. Черговість та порядок задоволення вимог кредиторів визначаються відповідно до закону. Претензії, що не задоволені через відсутність майна суб'єкта господарювання, претензії, які не визнані ліквідаційною комісією, якщо їх заявники у місячний строк після одержання повідомлення про повне або часткове відхилення претензії не звернуться до суду з відповідним позовом, а також претензії, у задоволенні яких за рішенням суду кредиторів відмовлено, вважаються погашеними.

Майно, що залишилося після задоволення претензій кредиторів, використовується за вказівкою власника.

4. Подання та затвердження ліквідаційного балансу.

Згідно з п. 5 ст. 60 Господарського кодексу України, ліквідаційна комісія після розрахунків з кредиторами складає ліквідаційний баланс та подає його власнику або органу, який призначив ліквідаційну комісію. Достовірність та повнота ліквідаційного балансу повинні бути перевірені у встановленому законодавством порядку.

5. Опублікування оголошення про завершення ліквідації.

Згідно з п. 8 ст. 59 Господарського кодексу України, оголошення про реорганізацію чи ліквідацію господарської організації або припинення діяльності індивідуального підприємця підлягає опублікуванню реєструючим органом у спеціальному додатку до газети «Урядовий кур'єр» та/або офіційному друкованому виданні органу державної влади або органу місцевого самоврядування за місцезнаходженням суб'єкта господарювання протягом десяти днів з дня припинення діяльності суб'єкта господарювання. Аналогічна вимога міститься у ст. 22 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців».

6. Завершення ліквідації.

У подальшому ліквідаційна комісія знімає господарську організацію з обліку у податковій інспекції, Пенсійному та інших фондах, дозвільній системі та в інших органах, забезпечує здавання документації ліквідованої господарської організації до архіву.

Пакет документів, що підтверджують завершення ліквідації, подається до органу державної реєстрації, який скасовує державну реєстрацію суб'єкта господарювання – юридичної особи. Згідно з п. 7 ст. 59 Господарського кодексу України, скасування державної реєстрації позбавляє суб'єкта господарювання статусу юридичної особи і є підставою для вилучення його з державного реєстру. *Суб'єкт господарювання вважається ліквідованим з дня внесення до державного реєстру запису про припинення його діяльності.* Державна реєстрація припинення суб'єкта господарювання здійснюється згідно з правилами, встановленими Розділом IV Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців».

3. Правова характеристика підприємницьких товариств

3.1. Види підприємницьких товариств

Згідно зі ст. 84 Цивільного кодексу України, товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи. Таким чином, до складу підприємницьких товариств, поряд із господарськими товариствами, віднесено також і виробничі кооперативи.

Звернемося до господарських товариств. Визначення господарського товариства наведено у ст. 113 Цивільного кодексу України, де зазначено, що *«господарським товариством є юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками»*. Господарський кодекс України визнає господарські товариства корпоративними підприємствами, які, згідно з п. 5 ст. 63 цього Кодексу, утворюються, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діють на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. В свою чергу, згідно з ст. 79 Господарського кодексу України, господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, ство-

рені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

Господарські товариства можуть бути створені у формі повного товариства, командитного товариства, товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерного товариства. При цьому господарське товариство, крім повного і командитного товариств, може бути створене однією особою, яка стає його єдиним учасником.

Слід підкреслити, що Цивільний кодекс України встановлює, що господарське товариство може мати тільки один установчий документ – засновницький договір (для повних і командитних товариств) або статут (для товариств з обмеженою чи додатковою відповідальністю та акціонерних товариств.). Товариство, створене однією особою, діє на підставі статуту, затвердженого цією особою. Слід зауважити, що згідно з п. 3 ст. 134 Цивільного кодексу України якщо внаслідок виходу, виключення чи вибуття у командитному товаристві залишився один повний учасник, засновницький договір переоформляється в одну особову заяву, підписану повним учасником. Якщо командитне товариство створюється одним повним учасником, то установчим документом є одноособова заява (меморандум).

Звернемося до правової характеристики виробничих кооперативів як виду підприємницьких товариств. Загальні питання правового регулювання кооперації встановлює Закон України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 р. № 1098-ІУ. Діяльність кооперативних підприємств деталізується Цивільним кодексом України та Господарським кодексом України. Зокрема, згідно зі ст. 95 Господарського кодексу, *виробничим кооперативом* визнається добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством та розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності.

Відповідно до ст. 163 Цивільного кодексу України, *виробничим кооперативом* є добровільне об'єднання громадян на засадах членства для спільної виробничої або іншої господарської діяльності, яка базується на їхній особистій трудовій участі та об'єднанні його членами майнових пайових внесків. Як бачимо, у близьких за змістом визначеннях обидва кодекси передбачають членство у виробничих кооперативах лише громадян, тобто фізичних осіб. Мінімальна кількість членів виробничого кооперативу – троє осіб у віці не молодше 16 років (ст. 98 Цивільного кодексу України).

Діяльність виробничих кооперативів ґрунтується на принципах, встановлених у ст. 96 Господарського кодексу України. Ці принципи розкривають членські засади організації виробничих кооперативів, зокрема, встановлюють добровільність членства громадян у кооперативі та вільний вихід з нього, вимогу особистої трудової участі членів кооперативу в його діяльності, відкритість і доступність членства, демократичний характер управління кооперативу, рівні права членів кооперативу при прийнятті рішень, розподіл доходу між членами кооперативу відповідно до їх трудової та майнової участі в діяльності кооперативу, контроль членів кооперативу за його роботою в порядку, визначеному статутом.

3.2. Класифікація господарських товариств

Як уже вказувалося вище, господарські товариства можуть бути створені у формі акціонерного товариства, товариств з обмеженою або з додатковою відповідальністю, командитного товариства, повного товариства.

3.2.1. Акціонерні товариства

Згідно зі ст. 24 Закону України «Про господарські товариства», *акціонерним визнається товариство*, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства. Близькі за змістом визначення дані також у ст. 152 Цивільного кодексу України та у ст. 80 Господарського кодексу України.

Створення та функціонування акціонерного товариства пов'язується із випуском пайових цінних паперів – акцій.

Акція – це цінний папір без установленого строку обігу, що засвідчує дольову участь у статутному фонді акціонерного товариства, підтверджує членство в акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним, дає право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду, а також на участь у розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства.

Акції можуть бути іменними та на пред'явника (тип акції), привілейованими та простими (категорія акції).

Іменні акції відрізняються від акцій на пред'явника тим, що обіг кожної іменної акції фіксується, а по акціях на пред'явника реєструється їх загальна кількість.

Привілейовані акції дають їх власникам, порівняно із власниками простих акцій, ряд прав, як-от: переважне право на одержання дивідендів, а також на пріоритетну участь у розподілі майна акціонерного товариства у разі його ліквідації. Власники привілейованих акцій не мають права брати участь в управлінні акціонерним товариством, якщо інше не передбачено його статутом.

Стаття 81 Господарського кодексу України містить положення про те, що *акціонерні товариства можуть бути відкритими або закритими*. Акції відкритого акціонерного товариства можуть розповсюджуватися шляхом відкритої підписки та купівлі-продажу на біржах. Акціонери відкритого товариства можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів та товариства.

Акції закритого акціонерного товариства розподіляються між засновниками або серед заздалегідь визначеного кола осіб і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватися та продаватися на біржі. Акціонери закритого товариства мають переважне право на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства.

3.2.2. Товариство з обмеженою відповідальністю

Згідно зі ст. 50 Закону України «Про господарські товариства», *товариством з обмеженою відповідальністю* визнається товариство, що має статутний фонд, розділений на частки, розмір яких визначається установчими документами».

Згідно зі ст. 140 Цивільного кодексу України, *товариством з обмеженою відповідальністю* є засноване одним або кількома особами товариство, статутний капітал якого поділений на частки, розмір яких встановлюється статутом. Учасники товариства з обмеженою відповідальністю не відповідають за його зобов'язаннями і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості своїх вкладів.

Згідно з п. 3 ст. 80 Господарського кодексу України, товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів.

Особи, що володіють корпоративними правами у товаристві з обмеженою відповідальністю, називаються учасниками, а частка учасника, яку він вніс в статутний фонд, є його вкладом. Учасники несуть відповідальність за зобов'язаннями в межах своїх вкладів. Учасники товариства, які не повністю внесли вклади, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників.

Товариство з обмеженою відповідальністю не випускає цінних паперів, пов'язаних із формуванням статутного фонду. Однак учаснику, який повністю вніс вклад, видається відповідне свідоцтво.

Корпоративні права учасників товариства з обмеженою відповідальністю пов'язуються не з правом власності на акції, а з закріпленням в статуті товариства їх участі у статутному капіталі товариства. У акціонерному товаристві корпоративні права переходять одночасно з набуттям права власності на акції. Зміна суб'єкта корпоративних прав у товаристві з обмеженою відповідальністю відбувається як пряме відчуження власне права, з наступною фіксацією членства нового учасника в статуті товариства з обмеженою відповідальністю.

При виході учасника з товариства з обмеженою відповідальністю інші учасники мають переважне право на придбання його частки. Збори учасників можуть відмовити у прийнятті в товариство правонаступника (чи спадкоємця) учасника – реорганізованої юридичної особи, чи громадянина, що помер.

Правила стосовно кількості учасників товариства з обмеженою відповідальністю містить ст. 141 Цивільного кодексу України. Так, максимальна кількість учасників товариства з обмеженою відповідальністю встановлюється законом. При перевищенні цієї кількості товариство з обмеженою відповідальністю підлягає перетворенню на акціонерне товари-

ство протягом одного року, а зі спливом цього строку – ліквідації у судовому порядку, якщо кількість його учасників не зменшиться до встановленої межі.

3.2.3. Товариство з додатковою відповідальністю

Відповідно до ст.65 Закону України «Про господарські товариства», *товариством з додатковою відповідальністю* визнається товариство, статутний фонд якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів. Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного фонду, а у разі недостатності цих сум – додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного учасника. Граничний розмір відповідальності учасників передбачається в установчих документах.

У п. 4 ст. 80 Господарського кодексу України у близькому за змістом визначенні уточнюється, що товариство з додатковою відповідальністю несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

Також і ст. 151 Цивільного кодексу України вказує, що учасники товариства з додатковою відповідальністю солідарно несуть відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом товариства і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним учасником вкладу. Як і в Господарському кодексі України, підкреслено, що така відповідальність по порядку її покладення є додатковою (субсидіарною).

У вищезазначеній статті Цивільного кодексу України зафіксовано, що у разі визнання банкрутом одного з учасників його відповідальність за зобов'язаннями товариства розподіляється між іншими учасниками товариства пропорційно їх часткам у статутному капіталі товариства з додатковою відповідальністю.

Стосовно інших питань правового становища товариства з додатковою відповідальністю, то згідно з п. 4 ст. 151 Цивільного кодексу України до товариства з додатковою відповідальністю застосовуються положення цього Кодексу про товариство з обмеженою відповідальністю, якщо інше не встановлено статутом товариства і законом.

3.2.4. Командитне товариство

Поняття командитного товариства визначене в ст.75 Закону України «Про господарські товариства». Так, *командитним товариством* визнається товариство, в якому разом з одним або більше учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, є один або більше учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства (вкладників).

Якщо у командитному товаристві беруть участь два або більше учасників з повною відповідальністю, вони несуть солідарну відповідальність за боргами товариства.

Згідно зі ст. 133 Цивільного кодексу України, *командитним товариством* є товариство, в якому разом з учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном (повними учасниками), є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства.

Пункт 6 ст. 80 Господарського кодексу України передбачає, що *командитним товариством* є господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном, на яке за законом може бути звернено стягнення (повні учасники), а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми вкладками (вкладники).

Таким чином, характерною ознакою командитного товариства є поєднання у його правовій конструкції повної та обмеженої відповідальності учасників, що виявляється як в особливостях суб'єктного складу учасників такого товариства (він поділений на повних учасників та вкладників), так і в повноваженнях, що надаються різним категоріям учасників.

За встановленими правилами, управління справами командитного товариства здійснюється тільки учасниками з повною відповідальністю, причому у порядку, встанов-

леному для повного товариства (ст. 136 Цивільного кодексу України). У командитному товаристві, де є тільки один учасник з повною відповідальністю, управління справами здійснюється цим учасником самостійно. Вкладники не вправі перешкоджати діям учасників з повною відповідальністю по управлінню справами командитного товариства. Вкладники командитного товариства можуть діяти від імені товариства за довіреністю (п. 2 ст. 137 Цивільного кодексу України).

З другої сторони, на відміну від вкладників повні учасники ведуть підприємницьку діяльність від імені командитного товариства і повинні бути зареєстровані як суб'єкти підприємництва (п. 7 ст. 80 Господарського кодексу України).

У залежності від змін у складі учасників командитного товариства можуть виникати ситуації, коли командитне товариство повинне бути ліквідоване чи перетворене на інше господарське товариство. Зокрема, згідно з п. 1 ст. 139 Цивільного кодексу України командитне товариство ліквідується при вибутті усіх вкладників. При цьому повні учасники мають право у разі вибуття всіх вкладників перетворити командитне товариство у повне товариство. З іншої сторони, командитне товариство, крім загальних підстав припинення господарських товариств, припиняється також у разі вибуття всіх учасників з повною відповідальністю (ст. 83 Закону України «Про господарські товариства»).

3.2.5. Повне товариство

Відповідно до ст. 66 Закону України «Про господарські товариства», *повним визнається таке товариство*, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Стаття 119 Цивільного кодексу України вказує, що повним є товариство, учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями усім майном, що їм належить. Особа може бути учасником тільки одного повного товариства.

Згідно з п.5 Господарського кодексу України, *повним товариством* є господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Повне товариство є персоніфікованою підприємницькою організацією, прикладом одного із так званих об'єднань осіб, для яких характерною є вимога про особисту участь учасників в управлінні та в діяльності товариства на основі особливих довірчих відносин між учасниками. Спільна участь в управлінні повним товариством та спільна участь в його діяльності має для учасників повного товариства своїм наслідком їх спільну, тобто солідарну, відповідальність за зобов'язаннями товариства, що покладається на майно учасників в субсидіарному порядку (тобто у разі неспроможності товариства самостійно розраховуватися з кредитором).

Повне товариство створюється і діє на підставі засновницького договору. Засновницький договір підписується всіма його учасниками. Пункт 2 ст. 119 Цивільного кодексу України вказує, що особа може бути учасником тільки одного повного товариства.

Згідно зі ст. 121 Цивільного кодексу України, управління діяльністю повного товариства здійснюється за спільною згодою всіх учасників. Засновницьким договором товариства можуть бути передбачені випадки, коли рішення приймається більшістю голосів учасників.

При прийнятті управлінських рішень кожний учасник повного товариства має один голос, якщо засновницьким договором не передбачений інший порядок визначення кількості голосів.

Стаття 122 Цивільного кодексу України регулює питання ведення справ повного товариства, змістом якого є здійснення повним товариством через його учасників підприємницької діяльності (реалізації виробленої товариством продукції, виконання робіт, надання послуг) та укладення інших правочинів імені товариства. Зазначається, що кожний учасник повного товариства має право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи спільно або що ведення справ доручено окремим учасникам.

У разі спільного ведення учасниками справ товариства для вчинення кожного правочину є необхідною згода всіх учасників товариства. Якщо ведення справ доручено окремим учасникам повного товариства, інші учасники можуть вчиняти правочини від імені товариства за наявності у них довіреності, виданої учасниками, яким доручено ведення справ товариства.

Оскільки учасники повного товариства ведуть від імені товариства підприємницьку діяльність, то, згідно з п. 7 ст. 80 Господарського кодексу України, учасниками повного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва.

Згідно зі ст. 124 Цивільного кодексу України, у разі недостатності у повного товариства майна для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі учасники повного товариства солідарно відповідають за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке може бути звернене стягнення. При цьому учасник повного товариства відповідає за боргами товариства незалежно від того, виникли ці борги до чи після його вступу в товариство.

Учасник повного товариства, який вибув із товариства, відповідає за зобов'язаннями товариства, що виникли до моменту його вибуття, рівною мірою з учасниками, що залишилися, протягом трьох років з дня затвердження звіту про діяльність товариства за рік, у якому він вибув із товариства.

Учасник повного товариства, який сплатив повністю борги товариства, має право звернутися з регресною вимогою у відповідній частині до інших учасників, які несуть перед ним відповідальність пропорційно своїм часткам у складеному капіталі товариства.

Згідно зі ст. 128 Цивільного кодексу України учасник повного товариства, який систематично не виконує чи виконує неналежним чином обов'язки, покладені на нього товариством, або який перешкоджає своїми діями (бездіяльністю) досягненню цілей товариства, може бути виключений із товариства у порядку, встановленому засновницьким договором. Очевидно, така можливість допускається законодавцем для збереження у складі товариства лише тих учасників, між якими зберігаються довірливі відносини, зацікавленість у збереженні товариства та бажання нести ризики власним майном в інтересах товариства. З іншої сторони, оскільки для повного товариства є необхідною стабільність у складі його учасників з метою захисту інтересів кредиторів, ст. 129 Цивільного кодексу України містить перелік підстав, за яких можливим є вибуття учасника із повного товариства, та передбачає право оскарження заінтересованими особами рішення про вибуття учасника до суду.

3.2.6. Залежне господарське товариство

Згідно зі ст. 118 Цивільного кодексу України, *господарське товариство (товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство)* є залежним, якщо іншому (головному) господарському товариству належать двадцять або більше відсотків статутного капіталу товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю чи двадцять або більше відсотків простих акцій акціонерного товариства.

Господарське товариство, яке придбало або іншим чином набуло двадцять або більше відсотків статутного капіталу товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю чи двадцять або більше відсотків простих акцій акціонерного товариства, зобов'язане оприлюднити цю інформацію в порядку, встановленому законом.

3.3. Правове становище виробничих кооперативів

Виробничий кооператив є юридичною особою та діє на основі статуту. Вимоги до змісту статуту виробничого кооперативу встановлені у ст. 164 Цивільного кодексу України.

Згідно зі ст. 97 Господарського кодексу України, засновникам (членами) виробничого кооперативу можуть бути громадяни, іноземці та особи без громадянства. Чисельність членів виробничого кооперативу не може бути меншою, ніж три особи.

Майно, що є у власності виробничого кооперативу, поділяється на паї його членів відповідно до статуту кооперативу. Первинно майно кооперативу, як і інших корпоративних підприємств, формується за рахунок внесків засновників. При цьому член виробничого кооперативу зобов'язаний внести до дня державної реєстрації кооперативу не менше десяти відсотків пайового внеску, а частину, що залишилася, – протягом року з дня його державної реєстрації, якщо інший строк не встановлений статутом кооперативу. У наступному майно кооперативу формується за рахунок результатів його виробничої діяльності.

Прибуток виробничого кооперативу розподіляється між його членами відповідно до їхньої трудової участі, якщо інший порядок не встановлений статутом кооперативу.

Члени виробничого кооперативу несуть субсидіарну (тобто додаткову) відповідальність за зобов'язаннями кооперативу у розмірах та у порядку, встановлених статутом кооперативу і законом. Ст. 108 Господарського кодексу України вказує, що члени виробничого кооперативу несуть за зобов'язаннями кооперативу субсидіарну відповідальність своїм майном у розмірі, не меншому їх пайового внеску, якщо більший розмір відповідальності не передбачено законом або статутом кооперативу.

Вищим органом управління виробничого кооперативу є загальні збори членів кооперативу. До органів управління кооперативу належать правління (голова) кооперативу та ревізійна комісія (ревізор) кооперативу.

Статутом виробничого кооперативу може бути передбачено спостережну раду кооперативу. Також у виробничому кооперативі створюється ревізійна комісія. Члени ревізійної комісії (ревізор) кооперативу не можуть бути членами його правління (головою кооперативу) чи спостережної ради.

Правління виробничого кооперативу може наймати виконавчого директора для оперативного управління діяльністю підприємства. Виконавчий директор не може бути членом кооперативу. Виконавчий директор здійснює свою діяльність на умовах контракту, який укладає з ним правління кооперативу, та виконує функції відповідно до статуту. Виконавчий директор несе відповідальність за свою діяльність перед кооперативом. У разі відсутності у виробничому кооперативі посади виконавчого директора роботою кооперативного підприємства керує голова кооперативу.

Таким чином, для правового становища виробничого кооперативу характерним є наступне:

- він існує, як правило, у вигляді об'єднання фізичних осіб, їх трудової участі та майна;
- виробничий кооператив веде господарську діяльність з метою одержання прибутку;
- засновники і члени кооперативу при його заснуванні і при вступі до кооперативу здійснюють пайові, а у наступному, як правило, членські внески;
- управління кооперативом не залежить від обсягу майнової та трудової участі члена в діяльності кооперативу (члени кооперативу мають рівні права при прийнятті рішень);
- майно кооперативу належить йому на праві власності, однак ділиться на паї учасників;
- члени кооперативу несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями.

4. Фізичні особи як суб'єкти підприємницької діяльності

4.1. Загальні правила стосовно підприємницької діяльності фізичних осіб

Згідно з п. 2 ст. 55 Господарського кодексу України, до переліку суб'єктів господарювання входять громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. При цьому, як вказано у ст. 129 Господарського кодексу України, «іноземці та особи без громадянства при здійсненні господарської діяльності в Україні користуються такими самими правами і мають такі самі обов'язки, як і громадяни України, якщо інше не передбачено Господарським кодексом України та іншими законами».

Пункт 3 ст. 128 Господарського кодексу України вказує, що громадянин може здійснювати підприємницьку діяльність:

- безпосередньо як підприємець або через приватне підприємство, що ним створюється;
- із залученням або без залучення найманої праці;
- самостійно або спільно з іншими особами.

Громадянин-підприємець здійснює свою діяльність на засадах свободи підприємництва та відповідно до принципів, передбачених у ст. 44 Господарського кодексу України, зокрема, на підставі вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності, самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінан-

сових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону; вільного найму підприємцем працівників, комерційного розрахунку та власного комерційного ризику, вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом; самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Згідно з п. 6 ст. 128 Господарського кодексу України громадянин-підприємець зобов'язаний:

- у передбачених законом випадках і порядку одержати ліцензію на здійснення певних видів господарської діяльності;
- повідомляти органи державної реєстрації про зміну його адреси, зазначеної в реєстраційних документах, предмета діяльності, інших суттєвих умов своєї підприємницької діяльності, що підлягають відображенню у реєстраційних документах;
- додержуватися прав і законних інтересів споживачів, забезпечувати належну якість товарів (робіт, послуг), що ним виготовляються, додержуватися правил обов'язкової сертифікації продукції, встановлених законодавством;
- не допускати недобросовісної конкуренції, інших порушень антимонопольно-конкурентного законодавства;
- вести облік результатів своєї підприємницької діяльності відповідно до вимог законодавства;
- своєчасно надавати податковим органам декларації про доходи, інші необхідні відомості для нарахування податків та інших обов'язкових платежів; сплачувати податки та інші обов'язкові платежі в порядку і в розмірах, встановлених законом.

Громадянин-підприємець також зобов'язаний додержуватися вимог, передбачених ст.ст. 46 і 49 Господарського кодексу. Зокрема, при укладенні трудового договору (контракту, угоди) підприємець зобов'язаний забезпечити належні і безпечні умови праці, оплату праці не нижчу від визначеної законом та її своєчасне одержання працівниками, а також інші соціальні гарантії, включаючи соціальне й медичне страхування та соціальне забезпечення відповідно до законодавства України. Також підприємці зобов'язані не завдавати шкоди довкіллю, не порушувати права та законні інтереси громадян і їх об'єднань, інших суб'єктів господарювання, установ, організацій, права місцевого самоврядування і держави), а також іншими законодавчими актами, і несе майнову та іншу встановлену законом відповідальність за завдані ним шкоду і збитки.

4.2. Правоздатність та дієздатність фізичної особи – підприємця

Щоб зареєструватися як підприємець, фізична особа повинна володіти повною цивільною дієздатністю та не бути обмеженою у правоздатності (п. 1 ст. 50 Цивільного кодексу України). Нагадаємо, що правоздатність – це можливість особи набувати цивільні (господарські) права та обов'язки, а дієздатність – можливість особи своїми діями реалізовувати свої права та обов'язки. Якщо правоздатність виникає з дня народження людини, то повна дієздатність набувається фізичною особою, як правило, лише з досягненням нею віку 18 років.

Статтею 22 Закону України «Про охорону дитинства» передбачено право на заняття підприємницькою діяльністю дітей, що досягли 16-літнього віку, в порядку, встановленому законодавством. Такі випадки, наприклад, можливі у ситуаціях досягнення неповнолітніми особами дієздатності до 18-річного віку (наприклад, при одруженні або якщо особа, якій виповнилося 16 років, хоче займатися підприємництвом і на це надана згода батьків (усиновлювачів), опікуна або органу опіки і піклування та неповнолітня особа зареєстрована як підприємець – ст. 34, 35 Цивільного кодексу України).

Фізична особа може судом визнаватися повністю чи частково недієздатною (у зв'язку, наприклад, із психічними чи фізичними хворобами чи вадами), і в такому випадку вона не може бути зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності. Якщо дієздатність фізичної особи втрачена чи обмежена рішенням суду уже після її державної реєстрації як підприємця, то, згідно з п. 1 ст. 46 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», це є підставою для державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця.

Також законодавець встановлює особливі правила стосовно майна безвісно відсутнього чи недієздатного підприємця. Зокрема, згідно зі ст. 54 Цивільного кодексу України, якщо фізична особа – підприємець визнана безвісно відсутньою, недієздатною чи її цивільна дієздатність обмежена або якщо власником майна, яке використовувалося у підприємницькій діяльності, стала неповнолітня чи малолітня особа, орган опіки та піклування може призначити управителя цього майна. Орган опіки та піклування укладає з управителем договір про управління цим майном. Договір про управління майном припиняється, якщо відпали обставини, на підставі яких він був укладений.

4.3. Особливості державної реєстрації фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності

Глава 13 «Громадянин як суб'єкт господарювання. Особливості статусу інших суб'єктів господарювання» Господарського кодексу України регулює питання правового статусу фізичних осіб – підприємців. Зокрема, згідно зі ст. 128 цього Кодексу, громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності *за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи*.

Згідно зі ст. 42 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», для проведення державної реєстрації фізична особа, яка має намір стати підприємцем, повинна подати особисто (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) державному реєстратору за місцем проживання такі документи:

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації фізичної особи – підприємця;
- копію довідки про включення заявника до Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів;
- документ, що підтверджує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації фізичної особи – підприємця.

Дата надходження документів на проведення державної реєстрації фізичної особи – підприємця вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

За відсутності підстав для відмови у проведенні державної реєстрації фізичної особи – підприємця державний реєстратор повинен внести до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації фізичної особи – підприємця на підставі відомостей реєстраційної картки на проведення державної реєстрації фізичної особи – підприємця.

Дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації фізичної особи – підприємця є датою державної реєстрації фізичної особи – підприємця.

Строк державної реєстрації фізичної особи – підприємця *не повинен перевищувати два робочих дні* з дати надходження документів для проведення державної реєстрації фізичної особи – підприємця.

Свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи – підприємця повинно бути оформлено державним реєстратором і видано (надіслано рекомендованим листом) заявнику не пізніше наступного робочого дня з дати державної реєстрації фізичної особи – підприємця.

Згідно зі ст. 45 згаданого вище Закону, зміни до відомостей про фізичну особу – підприємця, які містяться в Єдиному державному реєстрі, а саме зміни щодо імені фізичної особи або місця її проживання, набувають чинності з дня їх державної реєстрації.

Розділ VI Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» регулює питання державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичних осіб. Зокрема, державна реєстрація припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця проводиться у разі:

- прийняття фізичною особою – підприємцем рішення про припинення підприємницької діяльності;
- смерті фізичної особи – підприємця;
- постановлення судового рішення про оголошення фізичної особи померлою або визнання безвісно відсутньою;
- постановлення судового рішення про визнання фізичної особи, яка є підприємцем, недієздатною або про обмеження її цивільної дієздатності;

• постановлення судового рішення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця.

В свою чергу, підставами для постановлення судового рішення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця є:

- визнання фізичної особи – підприємця банкрутом;
- провадження нею підприємницької діяльності, що заборонена законом;
- неподання протягом року органам державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону.

Фізична особа позбавляється статусу підприємця з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця.

Строк державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою – підприємцем не повинен перевищувати два робочих дні з дати надходження документів для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою – підприємцем.

4.4. Відповідальність приватних підприємців

Фізичні особи – приватні підприємців несуть відповідальність за їх підприємницькими зобов'язаннями всім належним їм майном, на яке може бути звернено стягнення. Згідно зі ст. 52 Цивільного кодексу України фізична особа – підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, крім майна, на яке згідно з законом не може бути звернено стягнення.

Крім цього, фізична особа, яка перебуває в шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними із підприємницькою діяльністю, усім своїм особистим майном і часткою у праві спільної сумісної власності подружжя, яка належатиме їй при поділі цього майна. Згідно зі ст. 368 Цивільного кодексу України спільною сумісною власністю подружжя є майно, набуте ним під час шлюбу, якщо інше не встановлено договором або законом.

Фізична особа – підприємець може бути визнана судом банкрутом. Відповідно до ст. 53 Цивільного кодексу України, фізична особа, яка неспроможна задовольнити вимоги кредиторів, пов'язані із здійсненням нею підприємницької діяльності, може бути визнана банкрутом у порядку, встановленому законодавством. Таким законом є Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 р. № 2343-XII у редакції Закону України від 30 червня 1999 р. № 784-XIY.

4.5. Специфічні правила стосовно правового регулювання діяльності приватних підприємців

Приватні підприємці здійснюють підприємницьку діяльність із врахуванням специфіки, властивої саме їм як фізичним особам. Згідно зі ст. 51 Цивільного кодексу України, до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин. Зокрема, встановлена законом неможливість ведення підприємницької діяльності фізичними особами виникає у випадках, коли для суб'єкта певного виду підприємницької діяльності висувається вимога про набуття певної організаційно-правової форми юридичної особи (банківська діяльність, діяльність з цінними паперами, страхування тощо).